

Alföldy Jenő

Tartópillérek Kálnoky László költészetében Megemlékezés születési centenáriumán

Kálnoky László hol tragikus, hol komikus, de mindig artisztikus verseiben tallózva, a költői eszmélkedés logikáját követve, egyre jobban kirajzolódik szememben a *gondolkodó* művész. Felmagasodik előttem a filozofikus költő, az, akit – okkal és oktalanul – oly régóta hiányolnak a magyar költészet hazai és külföldi megítélői. A kortárs líránkat sokáig külföldi emigrációban szemlélő Határ Győző így emlékezett meg Kálnoky költészetéről a pályatárs halála után: „*Olyanfajta gondolati költészet ez, amely a világirodalom bölcséleti nagy opusainak számos, szerteágazó neuralgikus pontját érinti, s csak abban reménykedhetünk, hogy majd a késő utódok, diszkiadásaik testes kommentárjaiban, kinyomozzák-feltárják és feldolgozzák e fel-felvillanó párhuzamokat, vonatkozásokat.*”¹ Más alkalommal így írt Kálnoky lírájáról: ahhoz, hogy egy költő „(...) a Szent Ágoston-i emberszakadék mélységét kutassa és felmérje –, ehhez másmilyen tehetség kell, olyan filozofikus lélek, akinek valami életre-halálra szóló konfliktusa van a léttel, az ontológia végső kérdéseivel (...). Ilyen ontikus költő Kálnoky László”.²

Ennek a költészetnek ugyanilyen lényegi tulajdonsága, hogy a lét tragikumára iránti fogékonyságát, gyémántcsiszolói formaművészetét csakúgy, mint csillogó humorát és szatirikus érzékét jórészt az emberi közösség szolgálatára fordította. S ez szorosan összefügg filozófiájával: a gondolkodás útján jutott arra a meggyőződésre, amelybe a népképviselői költők – olyanok, mint Petőfi, József Attila vagy Illyés Gyula – mintegy „beleszülettek” osztályhelyzetüknél fogva. Dacolt a diktatórikus társadalmi korszakokkal, ám ezt az érdemét, furcsa módon, mintha elfődné az, hogy a humanitás szempontjából ugyancsak nem semleges anyanyelvi *művelődést* gyarapította verseivel, műfordításaival. Talán így jó, talán nem: a költészet hol részt vesz a társadalmi küzdelmekben, hol elszakad tőle, hogy az „örök dolgokkal” foglalkozzon: szerelemmel, étellel, halállal, a létezés csodáival és katasztrófiáival. Ám a szabadság és az emberség védelme is a költészet értékteremtő, nagy feladatai közé tartozik. Nem mehet feledésbe, hogyan lett Kálnoky a náciizmus éveiben a zsarnokság ellen szót emelő és a maga sorsát kockára tenni kész költő. Miként segítette – versben is, tettekben is – az üldözötteket a vészorszakban. Unokáinknak is tudniuk kellene, hogyan tiltakozott a nyilasterror ellen, és miképpen vett részt a történelmi újrakezdésben. Mint hallgattatta el őt 1948 után az importált bolsevizmus, és milyen értékteremtéssel végezte azt, amit engedélyeztek neki: műfordítói feladatát, s milyen lelki tusákat vívva, milyen hatalom elleni megnyilvánulásokkal adott jeleket az *örök lázadó* természetéről, legyen bár szó az ég vagy a föld hatalmairól. Mindezt a lelki erőknél az egyik legnemesebb képessége

1 Határ Győző: *A kidalolhatatlan „hattyúdal”*. Új Látóhatár, 1986. május 15. (Az idézett szövegben a kiemelés A. J.-tól.)

2 Határ Győző: *A szentaniú*. Szabad Európa Rádió, 1979. szeptember 5. (Kiemelés: A. J.)

is támogatta, ahogy kortársai közül Weöresnél, Pilinszky-nél is: a felháborodással párosult, egyetemes részvét. Részvét a betegség, a politikai üldöztetés áldozatai vagy a harmadik világ korai halálra ítélt éhezői iránt. *Köz- és magánügyek* című verse így kezdődik: „*Ez a kettő kettéválaszthatatlan / akár az ember s az emberiség*”.³

Emlékezünk arra, hogyan sikerült visszanyernie a költői nyilvánosságot a hatvanas évek vége felé. Hogyan újultak meg alkotó energiái a kései prózaverseiben, szonettjeiben, avantgárd stílusú költeményeiben. Céлом akkoriban főként arra irányult, hogy a költőt sújtó, osztályelvű előítéletekkel szemben tanúskodjam mellette, miként vált szellemi szabadságküzdelmeiben és a lét értelmezésében egyaránt példaadó európai magyarrá. Az emberi léptékkal elérhető „halhatatlanságot”, mindenféle divatos híreszteléssel szemben, meghatározza a költő helytállása a saját korában – de ugyanígy bűn lenne megfeleledkezni a maradandóság másik oldaláról: a korszerű világgépét kiépítő, lételméleti kérdésekkel birkózó lírikus nagy verseiről.

A kozmikus, és benne az egyéni lét végső kérdéseit a költő már első kötetében is sokszor érintette. Érdeklődését diákkora óta nemcsak a szerelem keltette föl, hanem az ismeretterjesztő irodalomban megcsodált „*Csillagos ég titkai*”⁴ és a modern fizika hírei is. Ámde csodálatát és döbbenetét ekkor még csak a naiv ifjúkori érzelmek, hangulatok és képzet-társítások részeként, s még nem a *filozófiai*, legföljebb a filozofáló *költészet* szintjén fejezte ki. A hazai költésztéről gyakran elhangzott – s napjainkban is elhangzik – az a megállapítás, hogy amennyire gazdag az életes, plasztikus, nagy érzelmi telítettségű versekben, az indulatok, lelkiállapotok bemutatásában, a hazaélmény, a szabadság, a szerelem dalaiban vagy a társadalom jobbítását célzó költeményekben, annyira szegény az egyetemes létre s az egész emberiségre vonatkozó gondolati lírában. Mivel a líra lényege az érzelmkifejezés, így is mondhatom: az *intellektuális érzelmek* fölkelésében, kifejezésében van (állítólag) lemaradásunk. Az ellenpéldák sokaságával sokan cáfolták vagy árnyaltak már ezt az egyoldalú beállítást, Csokonaitól, Berzsenyitől Vörösmartyn, Babitsont át József Attiláig. A nemzedéktársak közül Radnóti, Vas István, Weöres, Jékely, és persze Kálnoky remeklései is kétségessé teszik ezt a kijelentést.

Semmiképpen nem hagyható ki a gondolati költészet nagy példáit felvonultató mestereink közül. Az összefüggő, nagyszabású gondolati költemény lehetőségeit fölillantotta már a korai *Szanatóriumi elégiáiban*, de még ez is szorosan tapadt az egyéni sorshoz és a szanatóriumi sorstársak (Vörösmartyval mondva) „*hamar halandó*”⁵ léthelyzetéhez, s csak jelképesen érintette a kor világvágyát, a világhatalomra törő demagógok által háborúra vezényelhető tömegember veszélyességét.

Teljesebb világgépének kivetítése a '48 utáni elnémtáttatás első feloldásakor, *A létezés rémségei* című ötrészes kompozíció megírásával kezdődött el.⁶ Hozzátennem, hogy a „teljes világgép” a költészetben múról múre a lírai pillanat függvényében bontakozik

3 A *Köz- és magánügyek* kötetben először in: *Hőstettek az ülőkádban* (1984–1985).

4 James Jeans *A csillagos ég titkai* című könyve a harmincas évek népszerű könyve volt – Kálnoky erre hivatkozott önéletrajzi vallomásaiban mint korai tájékozódásának egyik forrására.

5 Vörösmarty: *Tündérvölgy*, 1. vsz. (1826)

6 Kálnoky első kötetében, *Az árnyak kertjében* (1939), az *Elégiáiban* már fölvetette a keresztény neveltetésétől eltérő, a gondviselőt kétségbe vonó gondolatát. „(...) Belém nevelték, / hogy téged, ki magadat koronáztad / királlyá, istenévé mindeneknek, / tisztelni kell, de végre most kimondom, / hogy félek tőled tán, de nem szeretlek, / mivel hibára halmoztál hibát, / s szándékkal vagy kontár-mód létrehoztad / minden világok legrosszabbikát, / hol csak a pusztulás uralkodik.” Kétyeie ellenére is keresztény alapról hangoztatta etrenek nézeteit: Krisztusról mint az emberiség mártírjáról való hite nem ingott meg, sőt, az ő sorsát is számon kérte az Úrtól: „Megíratott, hogy egyszülött Fiaid / érettiünk halt meg egykor a keresztfán / ama rút, eredendő bűn miatt. / Hívott halódva, de hiába, téged. / Fiadat is elhagyatd volna hát? / Hulló vére azóta

ki, még a Kálnoky-féle *objektív lírában* is, tekintve, hogy a líra még a „személytelenségre törekvő” változataiban is eredendően szubjektív művészet. Kálnoky nem személytelen, még a „tárgyas” verseiben sem. Megőrizte személyességét *A létezés rémségeiben* is, amelyben alig adott teret a létezés többé-kevésbé mindenki által ismert gyönyörűségeinek. De a költészetéről szóló második részben, a *Szférák zenéjében* a kozmosz rendjét jelképező összhangzat akkor is megsejteti a harmóniát, ha ő maga passzív és magányos médiumsze-
prepre ítéltetett. *A létezés rémségei* nagyszabású gondolati költemény. Öt tételle (*Gyászos végű kaland; Szférák zenéje; A dicsőség törmelékei; A kárhozottak himnusza; Óda a reménytelenséghez*) összesen meghaladja a kétszáz sort. Mellőzi a személyes megszólalás lírai helyzetének megjelölését, kerüli az egyéni szempontokat. Érzelemlifejezése *magából a gondolatból fakad* – ez teszi filozofikus költeménnyé. A kozmoszba vetett ember kétségbeesését fejezi ki nagy szenvedéllyel. A teremtés kárvallottjainak kórusát megszólaltató negyedik rész, *A kárhozottak himnusza* után a lemondás hősiességét zengi a záróvers, az *Óda a reménytelenséghez*. Komor ünnepélyességgel hívja ki maga ellen az elkerülhetetlen, az emberre váró *nihil* perspektíváját: „*Tárd ki sarkig, nemes reménytelenség, / semmibe nyíló ablakaidat!*” A költemény egy szimfonikus zenekar fenségével közvetíti, hogy a költő vállalja, amit a sors az emberre mért. Az ötvenes évek elején ismét mélypontra süllyedt történelem s a gondolkodástörténet logikáját követve jutott el a súlyos költői ítélet kimondásáig. A létben a tetszetős látszatok ellenére káosz uralkodik, s a rendtevő emberi törekvések, a legnemesebbek is hiábavalónak bizonyultak.⁷A nagy vers katarzisa a mindenre elszánt gondolatnak megfelelő zenei ívelésében rejlik. A prófétikusan kíméletlen ítéletek a schopenhaueri, nietschei filozófia vagy a Wagner-zene méltatásaiban elterjedt szóval jellemezhető: a *heroikus pesszimizmussal*. Nagy energiataralékok mozgósítása kellett később ahhoz, hogy mégse *A létezés rémségei* legyenek Kálnoky világszemléletének végszavai. Mert figyelmeztetésnek nagyszerű ez a mű. Baljós ítéletei indokoltak a lehetséges harmadik világháború küszöbén – de zsákutcás álláspontja nem lehetett elég a költészet folytatásához vagy az újabb nemzedékek élhetőbb jövőjéhez.

A létezés rémségeiből teljességgel hiányzik az a fordulat, vagy akár csak sejtetett lehetőség, hogy a kiábrándító tények tudatában *mégis* földereng valami halvány remény. Kálnoky évszázadában már nincs helye Goethe, Madách vagy akár József Attila mégoly megfontolt bizakodásának. A világháborúk, a népiirtások, a gyarmatosítás, a faji, majd a vers írásakor az osztálydiktatúra formái s a személyes megpróbáltatások hatására a reményvesztettség ontológiai meghatározottságként jelent meg a műben. A *reménytelenség pátosza* újszerűn hat líránkban, bár Kölcsey már megírta, hogy „*Minden hiábavaló*”⁸, és Vörösmarty is megzendítette a „*Nincsen remény!*”⁹ húrját. Az értékek visszájukra fordulásának Nietzsche volt a legfőbb apostola. Lesújtó világképet vizionált olvasóinak – Isten

minket éget.” A krisztusi példa mindig mély tisztelettel töltötte el, ahogy *A magyar költészet*hez című kései versében is láthatjuk.

Végletes nézeteket és szkeptikus gondolatokat Kálnokynak még számos más verse közvetített az ötvenes évek elején – pl. *Jegyzetek a pokolban; A teremtés kudarca; Emberszabású panasz* (in: *Letépett álarok*, 1957). Ugyanebben a kötetben a *Vezeklés káromlásért* mintegy visszavonja az *Emberszabású panasz*nak azokat az állításait, amelyek szerint még a legnagyobb költők és gondolkodók sem tudták felfogni azt, hogy a teremtő tragikus tulajdonsággal, a halál tudatával ruházta fel az embert. A *Vezeklésben* mégis a szó hatalmát hirdeti. *Ars poeticájában* pedig saját költőszerepére vonatkoztatja e szavakat: „*Költő vagy, hát ne féltsd magad / pokoltüzétől a jelennek.*”

7 Az *álarok* kifejezést úgy is értelmezhetjük a vers címében és szövegében, mint a hinduk Buddha anyjának, Mayának fátyolát, a dolgok és a titkok leplét, mely elhomályosítja és megféveszti látásunkat.

8 Kölcsey: *Vanitatum vanitas*, 1823.

9 Vörösmarty: *Az emberek*, 1846.

haláláról s az Antikrisztus eljövételéről prófétált.¹⁰ A nyájszerű, szolgasorsával megbékélő tömegemberről mondott filozófusi szavakat Kálnokyval együtt igazolva látták a 20. század kiválóságai, akik átérték a világháborúk, a terror, az elnyomás változatait. Ismerték a tőkés társadalmakban falanszterként megvalósult egyformásítást, az ember géppé züllesztését s az uszítók által kirobbantott háborúk haszonélvezőit – azt a típust, amelyet Franz Kafka, George Grosz, Derkovits Gyula vagy Karinthy Frigyes írott és festett karikatúrái ábrázoltak a harmincas években. Kálnoky elégedetten pófékelő „John Bull”-nak, pilsenit szürcsőlő „Herr Mayer”-nek és a tőzsdelapot bújó „Mister Brown”-nak írta le 1944-ben a tíz- és tízmilliók életét követelő háború kufárjait, a Charles Chaplin-i „*Modern idők*”-nek ezeket az elősdijeit.¹¹

A *létezés rémségeinek* címe arra utal, hogy a „lírai pillanat”, mint a *kétségbeesés* szélsőséges lelkiállapota, igézte meg a költőt. A létezésnek biztosan van *rémséges* oldala, erről megrázó képeket vizionál, és meggyőző érveket sorol a vers. A fiatal Kálnoky persze részesülhetett az élet szépségeiben és gyönyörűségeiben is, de ezekről nem tudott beszélni akkori helyzetében, miután 1942-ben egészsége megrendült, tudóműtétje után a szerelemben is romlottak az esélyei, s már zajlott a világháború. A költeményben az a nagyszerű, hogy érvei mégsem a magánember pusztá hangulatát vagy életérzését fejezik ki, hanem mint objektív, tudományosan is alátámasztható, és az elszomorító történelmi kilátásoknak megfelelő, *általános emberi* tanulságot támasztják alá. A vers szenvedélyessége a magasra hevített dikciónak, prófécianak, a felségesen komor képeknek, a tudományosan bizonyított parányiségünknek és minden illúzió szertefoszlásának köszönhető. A Kálnokyt illetően gyakran emlegetett *objektív líra* elnevezés érvényes erre a sötétben látó, *romantikus*an szélsőséges verskompozícióra is: a tárgyi közvetítő és hitelesítő elem az ötödik részben megidézett Einsteinnel egyidejű fizikai-filozófiai világgép, melyben a hit csekély kiutat kínál.

A mű végső akkordja mesterien foglalja össze és zárja le mindazt a „rémséget”, amit az egyetemesség távlatában Kálnoky végigszemlélt: „*Tárd ki sarkig, nemes reménytelenség, / semmibe nyíló ablakaidat!*” Nagy zeneművek zengnek ilyen erővel – és nagy költemények, mint Vörösmarty, Babits, József Attila versei. Pilinszky valamivel később arra jutott, hogy remény nélkül is van hit, de Kálnoky a hitében is megrendült. Érdemes azonban visszalaopozni a versszimfónia második „tételére”, a *Szférák zenéjére*. Ez ugyanis a végső kérdéseket feszegető, tragikus költői alkotások végső menedékéről, *magáról a költészetéről* szól. Arról a belső késztetésről, amely még az olyan művekben is győzedelmeskedik, mint Kőlcsey *Vanitatum vanitasa*, Vörösmarty *Az emberek* című, kétségbeesett ódája. A „nincsen remény”-nek ezekhez a jeremiáidaihoz kapcsolhatók *A létezés rémségeinek* végszavai az ötödik versben, *A kárhozottak himnuszában*. Csakhogy a *Szférák zenéjében* olyasmiről van szó, amiben csupán a költő illetékes, és amiben csak ő találhat vigaszt. Igaz, Kálnoky ebben a részben (és még az életmű számos helyén) a földi lét nyomorúságos rabjának állítja be önmagát¹² – de olyannak, aki még így is képes arra, hogy a kozmikus összhang nagy élményében részesüljön. „*Meg-megrezdülök, mint hangvilla-ág, / ha olykor álmélkodva fedezem fel, / hogy mossa sziklabörtönöm falát / az egyetemes, örök zenetenger, s derűje a boldog harmóniának, / ha*

10 A 20. század abszurdításai közé tartozik, hogy a náci faj magasabbrendűséget hirdető ideológiája éppen a társadalomról végtelenen arisztokratikus képet alkotó Nietzsche nézeteit használta fel, amikor a vezér és társai engedelmes, egyéniségüket feladó „nyájbemberek”-ként terelték a frontra saját nemzetük fiait.

11 L. in: *Hírek az éterben*, 1943. Kötetben: *Lázás csillagon* (1939–1956).

12 Szükségesnek tartom, hogy itt is idézzem Határ Győző higgadt ítéletét: „(...) *dőreség volna állítani, hogy Kálnoky nem élvezi és sohasem élvezte elidőzését ebben a siralomöölgyben.*” H. Gy: *A szemtanú*, I. a 2. sz. jegyzet. Humora jóval inkább emlékeztet Weöres Sándorra, mint Pilinszkyre sorstársai, lelki rokonai közül.

foszlányokban is, cellámig árad” – írja. Az utolsó előtti Kálnoky-kötet, a *Bálnák a parton* egyik darabja, a *Hangok szólítanak* visszhangzik harminc évvel később e sorokra: „*Bennem zeng a világ, / ki a világot visszazengem.*” A költészet sajátos ereje szól itt, az, amit Nagy László egy helyütt így fejezett ki: „*Szavaimban hatalom van.*” Ez a költői öntudat a kételyektől és önbizalomvesztéstől gyötört Kálnokyban is megvolt. De legkomorabb költeményében, *A létezés rémségeiben* is felhangzott a szférák zenéjét meghalló és közvetíteni tudó költő vallomása, mely nem nélkülözi a *művész* öntudatát.

A Kálnoky-életmű 1950-től újjászülető korszakában megfigyelhető az a belső vita, amelyet a költő önmagában folytatott a kétségbeesés filozófiája s az újra és újra feltámadó, majd lelemboszó, de olykor mindenben fölülkerekedő remény és hit érvei között. *A létezés rémségeitől* nagyot lépve az életműben, a *Letépett álarcok*¹³ című költeményére szeretnék rámutatni. Amennyiben Kálnoky a saját létének értelmét vagy katarziszt a *Szférák zenéjében* vagy a *Hangok szólítanak* című vers írójaként a költő *médiumszerepében* találta meg, akkor a továbbiakban az egyetemes kultúra két nagy személyiségéhez kapcsolható az az erkölcsi energia, amely bizakodását és az emberi élet igenlését a legmagasabb szintre visszahívta.

Ez a két alapvető személyiség: Prométheusz és Jézus Krisztus.

A *Letépett álarcok*, amelyet a hetvenes évek elején írt a költő, a *prométheuszi példára* építi a vereség helyzetében sínylő, kudarcra ítélt és boldogtalan sorsú értelmiségi önmagára eszmélését. Azt, hogy a „*halálra szánt, féregcsupasz teremtmény*”, az elemeknek és a vadaknak kiszolgáltatott, önmagában élehetetlen ember miként számíthat az *ész* lángjára és a *közösségre*, a *jók*, a szellemi emberek összefogására. A gondolkodók, alkotók egymás vállára állva jutnak mind magasabbra, hogy legyőzzék a természet gonosz erőit, és jóvátégyék az emberségükből kivetkőzötték gaztetteit. Az „*eszméltre ébredt sárkolonc*” teremtéstörténeti mítosza megteremtett már az ógörög kultúrában éppúgy, mint más népek mitológiájában vagy vallásában. Az ember egymagában *védtelembb a csigánál*, de „*annál veszélyesebb sokadmagával, / s kit fölfelé visz a szárnyas tudásszomj*”. E vers jelzi: Kálnoky vívódása a *prométheuszi ember* fölismeréseivel jutott először nyugvópontra – akkor is, ha a továbbiakban még sokszor írt elkeseredett, ám az emberi lét sötét oldalán is pontosan tájékozódó, a tiltakozást, a küzdelmet és az ontológiai lázadást vállaló, „*férfiasan pesszimista*” költő, ahogy Vas István jellemezte őt a hetvenes évek elején.¹⁴

Érdekes összevetni a *Letépett álarcokat* a nem sokkal korábbi *Hérosztratosz*-szal.¹⁵ Egyik a másiknak szinte az ellenverse. Az összevetés azért érdekes, mert sok hasonlóságot fedezhetünk fel köztük, akkor is, ha a *Hérosztratosz* nyugat-európai formában, *jambikus triméterekben* szól, a *Letépett álarcok* pedig lazán jambikus szabad vers – de közös bennük a nagy színpadi szerepekhez illő, heves dikció. Szerepvers mindkettő – a költői én azonban saját indulatait tárgyasítja mindkét költeményben. A *Letépett álarcok* lírai hőse az *alkotó*, a konstruktív, *Hérosztratosz* pedig a *romboló*, a destruktív ember archetípusa. *Hérosztratosz* mitológiai figurájának tirádái annyiban vonatkoztathatók a lírai *énre*, amennyiben egy Jágó vagy egy III. Richárd alantas indulatai Shakespeare-re: nem az erkölcsök megcsúfolásával, hanem a gonosz alakításának művészetével találkozunk mindegyik esetben. Kálnoky mindkét költeményének, a *Letépett álarcok*nak és a *Hérosztratosz*nak is a görög mitológiához van köze. A *Letépett álarcok* prométheuszi vonásai közt említem azt is, ami az önfeláldozó titán és a tűz fegyverével megsegített ember viszonyának kölcsönösségére utal: a versben ábrázolt, allegorikusan általánosított őskori ember „*egy mélyre sülyedt isten menedéke*”. Az olümposzi istenek bosszújától ötszáz évig tartó kínokkal sújtott Prométheusz dicsőségét

13 Kötetben először in: *Letépett álarcok – Válogatott versek*, 1972.

14 Vas István: *Gyógyító pesszimizmus* (1970). Kötetben in: *Az ismeretlen Isten*, 1974.

15 Kötetben először in: *Lángok árnyékában* (1957–1969).

az általa megmentett (és egyes mítoszváltozatok szerint általa is teremtett, „sárból gyúrt”) emberiség hirdeti a titán dicsőségét mindaddig, amíg él fajunk. A mű közösségi gondolata minden népre és nemzetre kiterjed: *emberiségvers*. A *Letépett álarcok* és a *Hérosztratosz* az emberi lényeg megragadása – egyik a színéről, másik a visszajáról.

S most nézzük a krisztusi példát, amelyet Kálnoky *A magyar költészet*hez című versében idézett föl a nyolcvanas évek elején.¹⁶ Megjegyzem: a művelődés történetében több alkalommal is összevetették a prométheuszi és a krisztusi történetet. Közös bennük, hogy mindketten feláldozták magukat a gyámoltalan, illetve az eredendően bűnös emberért. *Megváltók* tehát mind a ketten. Istenségek, akikhez hasonló *emberpártoló* felsőbbrendű lény többé nem létezik ilyen fokon még egyszer az ógörög vallás, illetve az Újszövetség szerint. A görögség Prométheusza és az Újszövetség Jézusa között kultúrtörténeti megfelelés van; nem térek ki arra, hogy egyéb vallások közt is van ilyen. A két, emberiséget gyámoló isteni alak nem véletlenül bukkant föl Kálnoky életművében. A legfőbb gondviselő iránti hiányérzete hívta létre őket egy-egy kiemelkedő versében. Fölismerte rajtuk azokat a stigmákat, amelyek őket az emberiség jövőjének közös ismérvével jelölték meg. Az Isten hiányát sirató, a hitetlenül is hívó, s legalább *az Isten iránti szükségletet kifejező költészet* ama hagyományához csatlakozott Kálnoky, amelyet Ady, József Attila, Nemes Nagy Ágnes és még számos nagy költőnk műveiből ismerünk. (Következetesen hívó nagyjaink, mint Babits, Rónay, Pilinszky, más összefüggésben említendő: az ő hitüket alig, vagy semeny nyíre sem kezdte ki a kétely, noha ők is szenvedték a gondviselés hiányát.)

Költészetünknek ezek a nagyjai a konvenciókon alapuló hit elleni lázadásukkal együtt is mélyen benne gyökereznek a keresztény kultúrában. Úgy vélem, nem pusztán a művelődési tradíció, és pláne nem a konvenció kedvéért nyúltak a krisztusi hagyományhoz.¹⁷ Kételyeik, a hitükben való megrendülésük és/vagy a tudományos gondolkodás igényének ellenére a keresztény erkölcs érvényesül műveikben. A hit fogódzója nemcsak az ész bizonyosságát követelő egyéni lélekből jelenik meg mint óhaj, hanem kollektív lelki szükségletként is létezik majd’ minden közösségben. Az ész és a hit együttes igénye sokszor megmutatkozott már a költészetben csakúgy, mint az ismeretek határán megtorpanó filozófiai gondolkodásban, a legmodernebbekben is.

*A magyar költészet*hez című versében Kálnoky a krisztusi példához kötötte a hazai poéták hagyományos áldozathozatalát a nyelvi, történelmi és kulturális közösségért. A mű keletkezése táján, a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján támadt fel az a divathullám, amelynek hullámlovasai szerint „A költészet példátlanul lesüllyedt a hetvenes években”. Kálnoky *Túlbugzó sírásóinkhoz*¹⁸ címmel három szonettből álló költeményben szállt vitába ezzel az állítással, s vitafelének nevét a szövegbe simuló szójátékokkal emlegette versében. Cáfolatul pedig olyan műveket sorolt fel az évtizedből, mint Weöres *Psychéje*, Nagy László *Jönnek a harangok értem* című kötete, Pilinszky *Szálkákja*, Kormos István *Szegény Yorickja* – és a saját, „olasz szonettek”-ből álló, mesteri triptichonja, amelyben az előbbiekre hivatkozott.

A kritikust, Balassa Pétert – a fiatalon már tekintélyes prózaíró, Esterházy Péter közbenjárására – Kálnoky megkövette a személyt bántó kijelentéseiért (*Ha túllövünk a célon*), de nem vonta vissza versének gondolatát, sőt megtoldotta *A magyar költészet*hez című versével. E dithüramboszi mű a hazai líra krisztusi arcát mutatja föl. A szenvedő Krisztusét,

¹⁶ Az *üvegalap* (1980–1981).

¹⁷ Ugyanezt elmondhatjuk a Mária-, illetve a hazai Boldogasszony-kultuszról is, amelynek irodalmi, képzőművészeti és zenei remekművek sokaságát köszönhetjük az európai és egyéb kultúrákban is.

¹⁸ Kötetben először in: *Az üvegalap*, 1981. Ami a *Túlbugzó sírásóinkból* a kritikus személyére vonatkozott, azt Kálnoky lovagiasan visszavonta az ugyanebben a kötetben megjelenő, *Ha túllövünk a célon* című, B. P.-nek ajánlású szonettben. A monogram Balassa Péter irodalomtörténész nevének rövidítése.

azét, akit golgotai útján is ócsárolnak és *vesztét kiáltják*, s követelik, hogy tanításait visszavonja. Tisztán kirajzolódik a kép, amelyet a katolikus neveltetésű, jóllehet a felvilágosult, volterianus¹⁹ értelmiségi útját választó Kálnoky alkotott az Atya és a Fiú (illetve Zeusz és Prométheusz) viszonyáról. „(...) *a sűrűsödő sötétben elkiáltod ama végső szemrehányást: »Miért hagytál el engem?« / Pedig, ha földöntúli hatalmaktól nem is remélhetsz / szabadulást, még itt vagyunk néhányan / hűséges tanítványaid közül, / s igazadat hirdetjük az évszázadoknak.*” A küldetéses magyar líra híveként írta ezt. Csak néhány kedvencének nevét sorolja versében: Berzsenyiét, Petőfiét, Aranyét, pedig személyes barátait, Radnótit, Vast²⁰, Weörest, és egyik legfontosabb ifjúkori tanítómesterét, József Attilát is említhette volna – de a stilsztika szerint elég, ha három példát mondunk igazunk szemléltetéséül. Kálnoky az eszméiért küzdelemre kész költőként szólalt meg, s kifejezte a magyar költészetbe vetett hitét. „*Lehet, hogy az én szavam keveset nyom a latban, / és pusztába kiált szavam, mégis kiáltom: / Az elcsigázott izmok újból erőre kapnak, és hiába gyömöszöltek / szűk sírbarlangba ellenségeid, / harmadnapra virradva, / nekifeszül karod, és a zárókövet elhengeríti, / te pedig megújult dicsőségtől sugárzó arccal / megint kilépsz a napvilágra, / s míg nyelvünk él, hirdeted az Igét!*”

Kálnoky gondolkodói vilásképe annyiban emlékeztet Nietzschére, hogy a verseiben kifejezett ítéletei egybevágóan gondolkodónak azzal az illúziókat elvető, *kriticista* tételével, hogy „*a tudás elsősorban a rossz tudása*”.²¹ De életműve, keserű tapasztalatainak ellenére, nem az emberi nem iránti bizalomvesztés és legkevésbé sem az „antikrisztusi” elv jegyében teljesedett ki. A megtisztult és önmagára talált emberiséget ünneplő verse, az *Igét*²² osztatlan hittel tanúskodik erről: „*Már nincsen a légkörben semmi baljós. / Boldogságunkban térdre roskadunk, / s úgy érezzük a fényt felénk hatolni, / mint egy aranyszárnyú ígérést.*” A mű szemlélteti, hogy költőnk az egyéni szabadságot és üdvöt összeegyeztette a közösség jövőjének érdekeivel. Ezt nevezzük a költészetben *szolgálatnak*. Nem önellentmondás, ha valaki egyszerre hívő és hitetlen: az emberi természet ambivalenciáinak megfelelően a gondolkodás maximumára törekvő ész és a reményt mindenben túl megőrző hit együttesen alapuló *teljesség* inkább, ez pedig az önmagára a világra eszmélő emberiség együttes tapasztalatán nyuszik. Kálnoky ezért a *totalitásáért* a legnagyobbakhoz tartozik.

19 Voltaire sem volt ateista, csupán elvárta, hogy ameddig az értelmünk képes elhatolni a világ megismerésében, addig ne álljunk meg a gondolkodásban, s ne pótoljuk az észet hittel, homályos tanokkal.

20 Radnóti krisztianizmusa közismert. Vas István esetében utalhatok *A názáreti Jézus története* című, önálló könyvben megjelent elbeszélésére (1985). Kálnoky „magánzó”-nak nevezte magát, mégsem az önösen bezárkózó individualizmus híve. Tanúskodik erről pl. a harmadik világ „*felpuffadt hasú, kóróvá száradt lábú, karú, fekete bőrű gyermekek*”-et részvétellel emlegető verse. *Elhárító kíváncsiság*, in: *Bálnák a parton* (1982).

21 In Friedrich Nietzsche: *Hajnalpir – Gondolatok az erkölcsi előítéletekről*, illetve *Jón, rosszon túl*. Nietzschének inkább azokat a gondolatait vállalta, amelyek szerint „*szabad szellem az, aki másként gondolkodik, mint ahogyan arra származása, környezete, a világban elfoglalt státusa rendelné*”. Szabad gondolkodásának (ami nem egészen azonos a szabadelvűséggel) tulajdonítható, hogy esztétikai ízlése teljesen előítéletek nélküli volt, s a hetvenes évek végétől (Pilinszky és Rába György kivételével) újjászerveződő Újhold-kör nagy megbotránkozására gyönyörű gyászversben búcsúztatta el a „népi”-nek besorolt, 1978-ban meghalt Nagy Lászlót. (*Sírató – Nagy László emlékének*)

22 Kötetben először in: *Farsang utóján* (1970–1975).